

Čriepky z dejín Slovenska

zborník referátov z konferencie

pri príležitosti 70. narodenín doc. PhDr. Idy Zubáckej, CSc.

Nitra
27. november 2008

Čriepky z dejín Slovenska

*Zborník referátov z konferencie pri príležitosti 70. narodenín Doc.
PhDr. Idy Zubáčkej, CSc.*

Schválené edičnou činnosťou Filozofickej fakulty Univerzity
Konštantína Filozofa v Nitre.

Zodpovedný redaktor: PaedDr. Veronika Slnková, PhD.

Technické spracovanie: Mgr. Zuzana Vašková

Tvorba obálky: Mgr. Katarína Fabiánová

Náklad: 150 ks

Tlač:

OBSAH

Prihovor dekanky prof. PaedDr. Zdenky Gadušovej, CSc.	21
I. Praveké, staroveké, stredoveké a novoveké dejiny 23	
Janka Hečková <i>Konfrontácia archeologických a písomných prameňov v dobe rímskej ako živý proces</i>	24
Daniela Rošková <i>Zamestnané ženy v antike</i>	31
Pavol Valachovič <i>Príliš veľa Júlií</i>	42
Miroslav Glejtek <i>Náčrt vývoja ikonografickej skladby pečati nižších klerikov v Uhorsku</i>	49
Ludovít Mareči <i>Poznámky k obrazu panovníka a dvora v názoroch niektorých európskych a slovenských humanistov 16. storočia</i>	65
Eva Kalhotková <i>Hans Dernschwam a jeho "Opis stredného domu"</i>	74
Helena Bujnová <i>Prínos Samuela Mikoviniho pre kartografiu Uhorska v 18. storočí</i>	84
II. Slovenské dejiny 20. storočia 107	
Alena Feriancová <i>Československo a kolektívna bezpečnosť v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia</i>	108
Marek Tobolka <i>Doba a život Ivana Daxnera (1860-1935)</i>	122

**NÁČRT VÝVOJA IKONOGRAFICKEJ SKLADBY
PEČATÍ NIŽŠÍCH KLERIKOV V UHORSKU**
(Sonda do problematiky)

Miroslav Glejtek

Miroslav Glejtek: Sketching the Development of Iconographical Setting of Lower Clerics' Seals in Hungary (Exploring the Issue). Church seals with their iconographic setting represent one of the most interesting groups of seals in history. We find pontifical seals of archbishops and bishops in Hungarian environment especially from the first half of 13th century AD. The spreading of church seals takes place among the lower clerics at the end of 13th century. These seals take inspiration from higher rank clerics. There are seals depicting the owner's portrait in the oldest phase. Later, the iconographical motives become their part symbolizing the usual activity of the cleric, like serving the mass, confession, prayer, reading, or work in scriptorium. At the end of Middle Ages the code of arms becomes dominant and later the only part of the seal. Code of arms is applied all thorough the modern era while the codes of arms show wide variety. The family code of arms is applied by noble owners. Non nobles create their own code of arms whose content is mostly Christological, Marian or hagiographical, expressing priestly service. Various motives representing owner's initials, architectural motives, etc. are popular at the end of 18th century. This topic represents wide issue which must be explored based on the in-depth source investigation in the future.

Cirkevné pečate z hľadiska svojej ikonografickej skladby, vonkajšej formy, ale i rôznorodej funkcie, ktorú v spoločnosti zastávali, predstavujú jednu z najzaujímavejších a najdôležitejších skupín pečatí. Prešli dlhým historickým vývojom, pričom sa len postupne ustalovala ich podoba.¹ V stredoeurópskom vývoji sa s prvými pečaťami arcibiskupov a biskupov stretávame v prvej polovici 12. storočia.² Prvé pontifikálne pečate uhorského prostredia sú známe od 1. polovice 13.

Najstaršie cirkevné pečate vznikli tam, kde bol styk s klasickým latinským prostredím najtesnejší, teda na samotnom Apeninskom poloostrove, neskôr v Galii a Germánii. Porovnaj: NOVÝ, R.: Pečeti pražských a olomouckých biskupov. (Studie ze sfragistiky pětymilevského obdobia). In: *Sborník archivních prací*, 10, 1, 1960, s. 182–183.

Naprieklad v pražskej diecéze, ako prvý začal používať pečať biskup Daniel I. (1148 – 1167). Z poľského prostredia možno spomenúť pečať hniezdenškého arcibiskupa Jána z r. 1153. Porovnaj: NOVÝ, R.: Pečeti pražských a olomouckých, c. d., s. 183. Porovnaj: GUROWSKI, M. a kol.: *Sfragistika*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1960, s. 211.

storočia.³ Tieto už plne reflektujú špicato-oválnu podobu pečate zobrazujúcu portrét (arci)biskupa, tak ako bola v tomto období všeobecne rozšírená na západ od uhorských hraníc. V 1. polovici 14. storočia dochádza k prechodu od čisto portrétnych pečatí k zložitejším viacúrovňovým pečatiam, zobrazujúcim okrem portrétneho prvku aj najrôznejšie kristologické, hagiografické, ale i heraldické motívy.

I keď sa tento príspevok nezaoberá priamo pečaťami najvyšších predstaviteľov katolíckej cirkvi, predstavujú tieto pečate vzory aj pre predstaviteľov nižšieho duchovenstva.⁴ Na rozdiel od pečatí cirkevných špičiek, bola v našej i madžarskej literatúre venovaná podstatne menšia pozornosť pečatiam nižšieho kléru.⁵ Jedným z hlavných dôvodov je pomerne veľká rozptýlosť materiálu, ako i jeho torzovitosť a pomerne vzácene zachovanie, najmä v stredovekom období. I v tomto príspevku ide skôr o sondu do problematiky, čerpajúcu z dostupných publikovaných i nepublikovaných prameňov. Vzhľadom na ich nedostatok bolo nutné pracovať s uhorským materiálom, ktorý bol k dispozícii. Ten vzhľadom na pomerne jednotný vývoj v celom Uhorsku podáva plastický obraz i o vývoji na našom území.

I. Stredoveká pečať

S prvými kanonickými pečaťami sa v Uhorsku stretávame v posledných desaťročiach 13. storočia. Tieto pečate už čerpajú

³ Najstaršia známa uhorská pečať z r. 1210 patrila vesprémskemu biskupovi Róbertovi. Najstaršia známa biskupská pečať z územia Slovenska z r. 1255 patrila nitrianskemu biskupovi Vincentovi. Blízšie pozri: BODOR, I.: *Középkori magyarországi főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolatai – gyűjteménye alapján*. Budapest: MTA, 1984, s. 37, tab. I, č. 1. Tento katalóg prestavuje najkomplexnejšiu zbierku uhorských stredovekých pontifikálnych pečatí vôbec. Ke pečatiam stredovekých nitrianskych biskupov pozri: RÁBIK, V.: Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám* (Ed. Sedlák, V.). Bratislava: SHU MS, 1998, s. 186, č. 178 188.

⁴ Pritom platí, že pečate vyššie postavených majiteľov ovplyvňovali výtvarnú podobu pečatí klerikov nižšieho hierarchického stupňa. Napríklad pečate rímskych kardinálov vytvárali vzor, ktorý bol napodobovaný ostatnými cirkevnými hodnostárnmi v Európe. Tí sa s týmito pečaťami zoznamovali na koncilioch, synodách, ale i na odpustkových listinách. Vzhľadom na to, že ich často vydávali skupiny kardinálov, bolo na nich privesené často veľké množstvo pečatí, s ktorými miestni hierarchovia prichádzali do styku. KREJČÍK, T.: *Pečeť v kultúre stredoveku*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, s. 229.

⁵ Pre potreby tohto príspevku rozumieme pod nižším klérom najmä kanonikov, archidiakonov, piebánov, ale i biskupských, či kapitulných vikárov, v neskoršom období i dekanov (vice-archidiakonov) a kaplánov s výnimkou prepošťov a opátov, ktorých právomoci a postavenie boli často podobné (arci)biskupom.

inšpiračné vzory v pečatiach vyššie postavených klerikov, teda prepošťov, ktorí sa zas zoznamujú s rôznou ikonografickou skladbou pečate cez listiny vydávané arcibiskupmi či biskupmi. Najtypickejšou náplňou personálnej cirkevnej pečate, ako u (arci)biskupov tohto obdobia, tak aj u nižších klerikov, je portrét majiteľa. Spôsob zobrazenia majiteľa pečate je variabilný a v niektorých prípadoch závisí aj od postu, ktorý príslušný klerik zastával. Typický je príklad pečatí kanonikov – scholastikov. V ich pečatiach môžeme sledovať mimoriadnu obľubu vo výjave, v ktorom je majiteľ pečate zachytený ako sedí pri pulte a číta z knihy.⁶ Ako príklad môže poslužiť pečať ostruhomského kanonika Sixta (Obr. 1).⁷ Iný spôsob vyjadrenia majiteľa predstavuje pečať spišského kanonika Jakuba, ktorú vyplňa postava kráčajúceho majiteľa so zopätými rukami k Barančekovi Božiemu, ktorý je umiestnený pri pravom hornom okraji pečatného poľa.⁸ V pečati spišského kanonika Goblina z rovnakého obdobia sa nachádza postava kanonika, ktorý kláči pred oltárom s pozdvihnutými rukami, v ktorých drží hostiu. Na oltári je umiestnený kalich. Nad kanonikom sa nachádza hviezdza pochádzajúca z pečate kapituly.⁹

V 1. polovici 14. storočia už získava v pečatiach klerikov prevahu hagiografický prvok nad portrétnym.¹⁰ Okrem toho získava postupne dôležité postavenie erb.¹¹ Napríklad v pečati spišského kanonika Jakuba možno sledovať dominantné postavenie hagiografického výjavu. V centrálnej časti sa nachádza sv. Martin

⁶ KREJČÍK, T.: *Pečet' v kultuře*, c. d., s. 247.

⁷ Perokresbu pečate z r. 1272 publikuje: KÖRMENDY, K.: *A Knauz Hagyaték kódextüredőkei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának Sorsa*. Budapest, 1979, (bez čísla).

⁸ Pečať z r. 1301 analyzuje: RÁBIK, V.: Stredoveké cirkevné pečate spišskej provenience. (Sonda do problematiky). In: *Terra Scopustensis. Stav Bádania o dejinách Spiša*. Levoča – Wroclaw, 2003, s. 332.

⁹ Blížšie pozri: RÁBIK, V.: Stredoveké cirkevné pečate, c. d., s. 332.

¹⁰ Tento vývoj je markantný najmä v pečatiach arcibiskupov a biskupov. Jedným z prvých príkladov je pečať záhrebského biskupa Augustína. Ten v pečati z r. 1314 používa trojstupňové členenie pečatného poľa. V najvyššej časti pečate je umiestnený výjav kalvárie – kríž s Kristom a sväteťami po stranach. Pod tým je v strednej časti umiestnená trojica svätcov a v najspodnejšej časti pečate sám jej majiteľ v devočnej polohe. BODOR, I.: *Kódexkori magyarországi főpapi*, c. d., s. 42, tab. VII, č. 27.

¹¹ Jedno z prvých zobrazení erbu v biskupskej pečati prestavuje pečať nitranského biskupa Vítia Vasváriho (Vitus de Castro Ferre) z r. 1341. Erb je tvorený len jednoduchým trojhranným štítom bez ďalších súčasťí. Rekonštrukciu pečate publikuje: JUDÁK, V.: *Nitranské biskupstvo v dejinach*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkev, 1999, s. 21.

z r. 1357 je v obidvoch štítom dvojčasťou delí o plášť so žobrákom.¹² V dolnej časti štítu je v obidvoch medzi postavami majiteľa pečiate v devočnej polohe, ktoré sú v obidvoch štítom s bubekovským erbom.¹³ Iný spišský kanonik z r. 1357 v obidvoch štítom s výjavom pečati zobrazuje sv. Martina, už však nie na plášti, ale na dvojčasťi biskupa s príslušnými pontifikáliami (biskupskej čelenky a mitri). Majiteľ pečiate je zobrazený pod ním vo výklenku v devočnej polohe.¹⁴ V pečati jágerského kanonika (lektora) magistra Jana je dominantným prvkom opäť postava sväteca.¹⁵ V tomto prípade je svätce zobrazený ako svätopisec.¹⁶ V malom výklenku v spodnej časti pečiate sa nachádza postava majiteľa pečiate v devočnej polohe. Rovnakého obdobia poznáme však aj pečať ďalšieho jágerského kanonika (kustóda) Mikuláša. Jeho pečať je však už okrúhla (!) a v pečatnom poli sa nachádza orol s nimbovom okolo hlavy.¹⁷ Ten symbolizuje sv. Jána, evanjelistu, patróna jágerskej kapituly.¹⁸ Príklad zmeny v ikonografickej skladbe kanonickej pečate prestavuje pečať spišského kanonika Jána. Hoci si táto pečať zachováva špicato-oválny tvar, je už vyplňená kompletným šľachtickým erbom.¹⁹

V 14. storočí dochádza k rozšíreniu produkcie listín pečatených nielen kanonikmi, ale i biskupskými vikármami, archidiakonmi, či plebánmi (farármi).²⁰ Vzhľadom na skutočne torzovité poznatky o pečatiach biskupských vikárov možno povedať len niekoľko postrehom. Ako pravdepodobné sa javí, že väčšina pečatí biskupských vikárov

¹² V pečati z r. 1357 ide vlastne o napodobenie scény, ktorá je zobrazená aj v pečati kapituly. Vyobrazenia a popisy stredovekých pečiatí Spišskej kapituly pozri: TAKÁCS, I.: *A Magyarországi Káptalanok és Konventek Középkori Pescéje*. Budapest: MTA, 1992, s. 86-87, tab. XV, č. 46.1, 46.2.

¹³ Zaujímavé je, že erb nie je rovnaký v obidvoch štítoch. V ľavom sa nachádza dvojity križ a v pravom klenot z rodového erbu. Bližšie pozri: VRTEĽ, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin: MS, 2003, s. 89.

¹⁴ Pečať z r. 1362 analyzuje: RÁBIK, V.: Stredoveké cirkevné pečiate, c. d., s. 333.

¹⁵ Pečať z r. 1356 je uložená v: Archív Hodňovného miesta - Spišská kapitula (ďalej HmSk), Ser. 9, Fase. 10, Nr. 18.

¹⁶ Ide pravdepodobne o sv. Jána, evanjelista, krstného patróna kanonika, ale i patróna jágerskej kapituly. Nemožno to však určiť presne, keďže v tejto polohe sú znázorňovaní všetci evanjelisti.

¹⁷ Porovnaj: SZINVAY, L.: Adalék az egyházi Sphragistikához. In: *Turul*, I., 1883, č. 1, s. 51.

¹⁸ Orol s nimbusom okolo hlavy sa nachádza vo všetkých troch typoch pečiatí jágerskej kapituly. Vyobrazenia a bližší popis pozri: TAKÁCS, I.: *A Magyarországi Káptalanok és Konventek*, c. d., s. 55-57, tab. IV.

¹⁹ Pečať z r. 1412 je uložená v: ŠA Levoča, fond: Súkromný archív Spišskej kapituly (ďalej ŠA Le, NaSk), scrinium 1, krabica 1, faze. 1, Nr. 8. Pečať publikuje aj: VRTIEL, L.: *Osem storočí slovenskej*, c. d., s. 126.

²⁰ KUMOROVITZ, L. B.: *A magyar pecséthasználat története a közékorban*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, s. 76.

z našho prostredia mala okrúhly tvar.²¹ Všetky nám známe pečate vyplňa hagiografický prvok. Ak sa pozrieme na pečate jágerských biskupských vikárov z polovice 14. storočia, tie sú tvorené jednotnou schémou. Vikár Ján²², Mikuláš (Obr. 2)²³ a Ondrej²⁴ používali okrúhle typárium, vypĺnené orlom s nimbusom okolo hlavy. Pečať ostrihomského arcibiskupského vikára Jána Kükülleja z r. 1368 vypĺňa postava biskupa (?) s mitrou, palicou v ľavej ruke a žehnajúcou pravou rukou umiestnená v bohatom architektonickom rámcu.²⁵

Postupný prienik erbu do pečate nižších prelátov možno vidieť v špicato-oválnej pečati záhrebského dekana a archidiakona Leonarda. V centrálnej časti pečate je umiestnená postava sv. Štefana, uhorského kráľa.²⁶ V dolnom rohu pečate sa nachádza štít s erbom archidiakona.²⁷ Rovnakú koncepciu má aj pečať pasovského biskupského vikára Ondreja Grillenpergiho.²⁸ Pečať špicato-oválneho tvaru vypĺňa v centrálnej časti postava sv. Štefana, mučeníka.²⁹ V dolnom rohu je umiestnený štít s erbom majiteľa pečate.

Podobne ako u biskupských vikárov, i u nižších predstaviteľov stredovekej cirkevnej správy sa v pečatiach uplatňujú najmä hagiografické motívy. Tie vyjadrujú v niektorých prípadoch patrocinium kostola, pri ktorom tito klerici pôsobili. Peknou ukážkou je dvojrohá pečať klerika Ladislava, ktorý bol plebánom pri kostole sv. Márie Magdalény

²¹ Hoci skutočné dôvody nepoznáme, môžeme sa domnievať, že snahou bolo odlišiť pečať (arci)biskupa od pečate jeho príameho podriadeného a zástupcu - vikára.

²² Pečať z r. 1347 publikuje: KUMOROVITZ, L. B.: *A magyar pecséthuszsnálat története*, c. d., tab. IV, č. 25.

²³ Pečať z r. 1358 publikuje: SZINVAY, L.: Adalék az egyházi, c. d., s. 51.

²⁴ Pečať z r. 1359 publikuje: SZINVAY, L.: Adalék az egyházi, c. d., s. 52.

²⁵ Je možné, že ide o postavu sv. Vojtecha, patrona arcidiacečzy. Pečať publikuje: *Megpecsételt Történetem. Középkori Pecsétek Esztergomhól* (Ed. Hegedűs, A.). Esztergom: Prinámi Levéltár, 2000, s. 140. BODOR, I.: *Középkori magyarországi főpapi*, c. d., s. 67, tab. XX, č. F. 17.

²⁶ Ten je v pečati zobrazený z titulu patrona záhrebskej diecézy a kapituly.

²⁷ Erb tu zastupuje majiteľa pečate a vypĺňa priestor, v ktorom bol pôvodne v predeľá džaujicom obdobi znázornený jeho portrét. Pečať z r. 1290 publikuje: VRTEL, L.: *Osem storočí slovenskej*, c. d., s. 69. Nesprávne však hovorí o Leonardovi ako ostrihomskom arcibiskupovi.

Komentár pozri: BODOR, I.: *Középkori magyarországi főpapi*, c. d., s. 68-69, tab. XXI, č. F. 24. Rovnako sa súčasťou pečate boriensiskeho archidiakona Démetera z r. 1377 stáva erbová zložka, tvorená dvoma malými štítmi v dolnej časti pečate. Medzi nimi je umiestnený výklenok s klačiacou postavou majiteľa pečate. Pozri: BODOR, I.: *Középkori magyarországi főpapi*, c. d., s. 66, tab. XIX, č. F. 15.

²⁸ Pečať z r. 1410 publikuje: *Megpecsételt Történetem*, c. d., s. 141.

²⁹ Ten bol patrónom pasovskej biskupskej stolice.

na budínskom hrade (Obr. 3).³⁰ V pečati sa uplatnilo vyobrazenie tejto svätice. Často však ide o všeobecné kresťanské symboly. V okrúhlnej pečati krompašského farára Pavla sa nachádza len osamotený kalich.³¹ Pečať patriaca trnavskému farárovi Jurajovi zobrazuje mariánsky motív v podobe seény príchodu (zvestovania?) archanjela Michala k Panne Márii.³² Koncom 14. storočia sa už čoraz častejšie stretávame s okrúhlymi alebo oválnymi typáriami menších rozmerov. Tomu sa prispôsobuje aj pečatný obraz. V pečati plebána Gerharda pri kostole sv. Gerharda je v okrúhlnej pečati zobrazený aniel tvorený len tvárou s krídłami.³³ Peštiansky plebán Augustín používal pečať s mariánsko-kristologickým motívom. Tá má súčasťou tvar mandorly, ale je podstatne menšia, ako pečate predehádzajúceho obdobia. V pečatnom poli sa nachádza Madona s Ježiškom na rukách.³⁴ Z toho istého obdobia sa nám zachovala pečať budínskeho plebána Františka. Okrúhle typárium vypĺňa postava sv. Kataríny s kolesom.³⁵

Ked' sledujeme vývoj pečatí nižších klerikov v Uhorsku, nutne nás zaujíma aj vývoj v širšom stredoeurópskom priestore. V nemecky hovoriacich oblastiach sa intenzívnejšie stretávame s pečaťami nižších klerikov od 1. polovice 13. storočia. Tie predstavujú rôznorodý materiál, čo do formy i obsahu. Tvar pečatí je v rovnakom období okrúhly, ale i špicato - oválny.³⁶ Od začiatku sa stretávame s portrétnymi, hagiografickými, ale i heraldickými prvkami. Často dochádza ku kombinácii prvkov symbolizujúcich sväteca s prvkami z erbu majiteľa peča-

³⁰ Pečať z r. 1375 publikuje: BODOR, I.: *Középkori magyarországi főpapi*, c. d., s. 68, tab. XXI, č. 21. Rekonštrukciu pečate publikuje: NÉMETHY, L.: Budapesten volt egyházi testületek pecsései. In: *Turul*, 6, 1888, č. 2, s. 77.

³¹ Pečať z r. 1437 je uložená v: ŠA Levoča, fond: Spišské prepošstvo – stredoveké listiny, č. 265.

³² V dolnej časti špicato-oválnej pečate sa vo výklenku nachádza ešte tretí svätec, ktorý však zatiaľ neboli identifikovaný. Pečať z r. 1313. SEDLÁK, V. (Ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.* Bratislavac, 1980, obr. č. 41. Perokresbu publikuje: VRTEL, L.: *Oxem storočí slovenskej*, c. d., s. 103.

³³ NÉMETHY, L.: Budapesten volt egyházi, c. d., s. 78.

³⁴ Tento výjav bol mimoriadne obľúbený najmä v pontifikálnych pečatiach (arcibiskupov. Zväčša bola Mária s Ježiškom na rukách zobrazená v najvyššej časti pečate. To zodpovedalo hierarchickému usporiadaniu sveta, tak ako ho vnímal stredoveký človek. Pečať z r. 1435 publikuje: *Megpecsételt Történelem*, c. d., s. 143.

³⁵ Pečať z r. 1435 publikuje: *Megpecsételt Történelem*, c. d., s. 144.

³⁶ Vzhľadom na to, že nepoznáme kolekcie viacerých pečatí kanonikov jednej kapituly, nevieme povedať, či ide o náhodný spôsob stvárnenia pečate, alebo sa v jednotlivých kapitulách riadil presnými pravidlami.

te.³⁷ Podobne sa s rôznymi kombináciami hagiografických a heraldických prvkov stretávame aj v pečatiach plebánov, prakticky do konca stredoveku. Postupne je však hagiografická zložka nahradzana všeobecným kresťanským symbolom a neskôr najmä erbom. V poľskom prostredí najstaršia známa kanonická pečať pochádza z r. 1210. Od polovice 13. storočia sa stretávame s kanonickými pečaťami pomerne intenzívne. 13. storočie patrí prevažne portrétnej pečati, ktorá je však veľmi skoro doplnená hagiografickým prvkom v podobe svätého patrona či Panny Márie, resp. všeobecným kresťanským symbolom. Od 14. storočia postupne dochádza k vytlačovaniu náboženských motívov erbom, ktorý zaujíma ku koncu stredoveku dominantné postavenie.³⁸ V Čechách a na Morave sa stretávame s podobným vývojom. Ešte v 1. polovici 14. storočia väčšina kanonických pečatí stváriuje rôzne hagiografické či kristologické výjavy.³⁹ Hoci sa s nimi stretávame ešte aj v 15. storočí, postupne zaberá dominantný priestor erbová pečať.⁴⁰ S pečaťami plebánov sa začíname v českom prostredí stretávať za vlády Přemysla Otakara II. a do konca 13. storočia dochádza ku kvantifikácii ich množstva. V tomto období je najčastejšou súčasťou pečatej patron kostola, či jeho atribút, portrét majiteľa pečatej pri typickej činnosti, ako knaz s kalichom pri premenení. Inokedy je súčasťou pečatuľného pola všeobecný kresťanský motív.⁴¹ V 14. storočí ešte v ikonografickej skladbe pretrvávajú postavy svätcov, resp. kresťanské motívy. V 2. polovici rovnakého storočia však už začína preberať dôležité postavenie

³⁷ Tak to možno vidieť v pečati kanonika a archidiakona Liudolfa de Sladem. V jeho okrúhlej pečati sa okrem Baránka Božieho so zástavou (symbol Krista resp. Jána Krstiteľa) nachádza aj lev z erbu majiteľa pečatej. Viacero ďalších vyobrazení pečati nemeckého nižšieho duchovenstva publikuje: SEYLLER, G. A.: *Geschichte der Siegel*. Leipzig: P. Friesenhahn, 1894, s. 226–232. Blížšie pozri aj: KITTEL, E.: *Siegel*. Braunschweig, 1970, s. 409–412.

³⁸ GUMOWSKI, M. a kol.: *Sfragistika*, c. d., s. 215–217.

³⁹ Príkladom môže byť pečať Štefana, znojemského archidiakona a olomouckého kanonika z r. 1326. V pečati sa nachádza v hornej časti kľačiacia postava, pod ktorej leží Kristus v hrobe. V dolnej časti sa opíň nachádza kľačiacia postava – pravdepodobne majiteľ pečatej. Pečať je uložená v: Moravský zemský archív v Brne (ďalej MZA), fond: I: 55, inv. č. 54, sign. G4.

⁴⁰ Príenik erbu do kanonickej pečate možno dokladovať množstvom zachovaných pečatí. Pre verifikáciu udávanie aspoň pečatej olomouckého kanonika Vojtecha z Otaslavic z r. 1382 (pečať je uložená v Archive mesta Brna, fond: Zbierka mandátov a listín (ďalej AMB, ZML), inv. č. 157. Rovnako už čisto erbovú pečať z r. 1427 používal brnenský kanonik Ján Podebrad (pečať je uložená v AMB, ZML, inv. č. 287).

⁴¹ Blížšie pozri: MARÁZ, K.: K pečetím farného kléru v českých zemích v letech 1283–1310. In: *Sacri canones servandi sunt – Ius canonicum et status ecclesiarum sacrae AII – AIV* (Ed. Krafl, P.). Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 623–629.

erb,⁴² i keď až do konca stredoveku sa jednotlivé typy prelínajú. Pri porovnaní stredoeurópskeho vývoja s vývojom v Uhorsku možno konštatovať, že pečate nižších klerikov sa presadzujú pomerne skoro, po prvých pečatiach nemeckých či poľských. Podstatne skôr prebieha integrácia heraldickej zložky do pečate najmä v nemeckom prostredí. Množstvo paralel, zobrazujúcich portréty kanonikov v rôznych devočných polohách, možno nájsť najmä v 14. storočí v poľských, ale i českých pečatiach. V celej strednej Európe však koniec stredoveku znamená aj definitívny prechod k malej erbovej pečati okrúhleho či oktogonálneho tvaru.

II. Novovek

Ako bolo povedané, v priebehu 15. storočia začína v celej Európe v cirkevných pečatiach prevládať heraldická náplň. Zároveň dochádza k postupnému zmenšovaniu veľkosti pečatných typárií. Týka sa to pečati prakticky všetkých zložiek cirkevnej hierarchie, (arci)biskupmi počínajúc a jednoduchými farárm končiac.⁴³ Medzi nižším klérom získavajú obľubu najmä malé prsteňové typáriá. Napríklad už pečať nitrianskeho kanonika a vikára nitrianskej diecézy Gašpara z 2. polovice 15. storočia je prsteňová a je pritlačená na listine cez elonu. Pečať oktogonálneho tvaru vypĺňa erb, nad ktorým sú umiestnené pravdepodobne iniciálky mena majiteľa.⁴⁴ Približne s takoto podobou pečate sa stretávame prakticky po celý novovek. Biskupský vikár v Pécs Martin Atády vo svojom okrúhlom typáriu umiestnil štit. Ten však nie je vyplnený erbom majiteľa pečate, ale skrízenými klúčmi. Tie symbolizujú sv. Petra, apoštola, patróna diecézy.⁴⁵ Na tomto príklade

⁴² Napríklad pečať Hermanna plebána kostola sv. Jakuba v Brne z r. 1357 už je čisto erbová (pečať je uložená v: AMB, ZML, inv. č. 124). Rovnakým príkladom je pečať Hartleba z Bukoviny, farára v Našiměřických z r. 1373 (pečať je uložená v: MZA, ZML, fond: A1, inv. č. 103, sign. 6).

⁴³ Ako symbolický medzník vo vývoji (arci)biskupskej pečate v Uhorsku možno chápať pečať jágerského biskupa Urbana Dóczyho (1487 – 1490). Ten bol majiteľom okrúhleho typária tvoreného už len heraldickou zložkou. V pečatnom poli je umiestnený rodový erb, prevýšený veľkou mitrou. Ide pravdepodobne o jeden z prvých prípadov, kedy uhorský biskup používal len erbovú pečať vo funkcií hlavnej (veľkej) pečate. Dá sa tu hovoriť o novovekej cirkevnej pečati. Veľký, reprezentatívny, ikonograficky bohatý typ pečate je nahradený jednoduchším heraldickým typom. Pečať s priemerom 35 mm sa nachádza priviesení na listine z r. 1486 v Budine. Pečať je uložená v: HmSk, Ser. 10, Fasc. 2, No. 2.

⁴⁴ Ide zrejme o rodový erb majiteľa, tvorený rukou držiacou tri ruže. Pečať je uložená v: ŠA Bytča, fond: zbierka listin, Sign. L 2 No 57.

⁴⁵ Pečať z r. 1525 publikuje: KUMOROVITZ, L. B.: *A magyar pecséthasználat története*, c. d., s. 133, tab. V, č. 34.

možno vidieť nahrádzanie postavy samotného sväteca jeho atribútmi, tak ako to bolo medzi vikármí obľúbené i v predehádzajúcom období. Nezvyklú hagiograficko-heraldickú podobu má pečať Mateja Dráčiho (Obr. 4). Tento generálny vikár ostrihomskej arcidiecézy v okrúhlom pečatnom poli zobrazuje postavu sv. Vojtecha (patróna arcidiecézy), ktorý pred sebou drží štít s erbom arcibiskupa Mikuláša Oláha. Tento klerik teda prebral do svojej pečate symboliku z pečate kapituly a spojil ju s erbom svojho predstaveného.⁴⁶ Ide však skôr o výnimku. Zväčša sa už v 16. storočí a neskôr stretávame len s erbovými pečaťami. Ak klerik nebol šľachticom, často do štítu vkladal najrôznejšie náboženské symboly či hagiografické výjavy. Táto symbolika bola často podobná ľudovým meštianskym symbolom či značkám. V pečati nitrianskeho kanonika a archidiakona Ladislava Deakyho sa nachádza kartuša, v ktorej je dohora smerujúci šíp preložený písmenom S (Obr. 5).⁴⁷ Nezvyklý obsah má pečať kaplána Petra Alvincia. Ten do jej poľa vložil postavu s lukom na pleci a harfou v ruke. Ide pravdepodobne o antického Erosa.⁴⁸

V prípade kanonikov väčšinou išlo o príslušníkov šľachtických rodov, ktorí vo svojich pečatiach zobrazovali erby. Najmä od 17. storočia môžeme sledovať najrôznejšie spôsoby zobrazovania týchto erbov v pečatnom poli. V niektorých prípadoch, ako u spišského kanonika Antona Jaszvicza, sa uplatnil v pečatnom poli úplny šľachtický rodový erb.⁴⁹ Čoraz častejšie prenikajú do kanonických pečatí aj pontifikálne, čo súvisí s čestnými titulmi kanonikov, ako titulárnych opátov či prepoštov. Napríklad spišský kanonik a titulárny opát Ján Bilszky zobrazil vo svojej pečati úplny šľachtický erb, ktorý má na klenote položenú mitru.⁵⁰ V 18. storočí jedna z najčastejšie zobrazovaných podôb erbu v kanonickej pečati predstavuje úplný šľachtický erb sprevádzaný po stranách mitrou a berlou a prevýšený kňazským klobúkom so šiestimi strapcami na každej strane. Typickým príkladom je pečať spišského kanonika Juraja Hollosyho (Obr. 6).⁵¹ Postupne sa čoraz častejšie stretávame s kanonikmi, ktorí nemali šľachtický pôvod.

⁴⁶ Pečať z r. 1560 je uložená v: ŠA Le, SaSk, Ser. XI, krab. 25, fasc. 5.

⁴⁷ Pečať z r. 1608 je uložená v: ŠA Byčia, fond: Turzovská korespondencia – Oravský komposesorát (ďalej ŠA By, TK), č. 130.

⁴⁸ Mohlo by sa však jednať aj o zobrazenie anjela. Pečať z r. 1621 je uložená v: ŠA By, TK, č. 692.

⁴⁹ Pečať z r. 1769 je uložená v: ŠA Le, SaSk, Odd. XXII, Krabica 190, fasc. 2.

⁵⁰ Pečať z r. 1715 je uložená v: ŠA Le, fond: Piaristi v Podolinci, r. 1715.

⁵¹ Pečať z r. 1775 je uložená v: ŠA Le, SaSk, Ser. X, krab. 21, fasc. 4.

Tí vo svojich pečatiach s oblúbou zobrazujú najrôznejšie náboženské symboly či hagiografické scény. Spišský kanonik Jakub Repassy do pečatného poľa umiestnil postavu anjela, ktorý má na hlave položenú mitru s berlou.⁵² Koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa stáva módnom záležitosťou vkladanie iniciál mena do oválneho štítu, ktorý je prevyšený kňazským klobúkom so strapečami. Spišský kanonik Ján Valentsik takto vytvoril svoj „crb“ so štylizovanými iniciálami „J V“ (Obr. 7).⁵³

Zaujímavou skupinou sú v novovecku pečate bežných kňazov. Farári, kapláni či dekaní – na rozdiel od kanonikov – často, najmä v neskoro novovekom období, neboli šľachticmi. Keďže však používali pečate, otvorila sa pomerne široká paleta námctov a vzorov, ktoré sa v ich pečatiach mohli uplatniť. Nezriedka sa stretávame v týchto pečatiach s napodobovaním kompletnejších šľachtických erbov. Ako figúry sú však používané náboženské symboly. Častým námctom je v štítovom poli umiestnený Baránok Boží so zástavou. Tak to možno vidieť v pečati Ignáca Papanka,⁵⁴ alebo Michala Bernoláka,⁵⁵ ktorý ako klenot erbu použil pelikána, kŕmiaceho mláďatá. Motív knihy sa uplatnil v erbe Mikuláša Modera.⁵⁶ Kniha v štite je ešte doplnená latinským krížom na mieste klenotu. Niekoľko sa uplatňujú rôzne náboženské symboly priamo v pečatnom poli bez štítu. V pečatiach Jána Dubnického⁵⁷ a Jozefa Horvátha⁵⁸ pečatné pole vyplňa kalich ovenčený palmovými listami a sprevádzaný iniciálami mena majiteľa pečate (Obr. 8). Príkladom použitia symbolu rehole je pečať Jána Zahrana.⁵⁹ V pečati sa nachádza palma, pravdepodobne ako reminiscencia na zaniknutý paulínsky kláštor, v ktorom majiteľ pečate pôsobil.

Pri kanonikoch sme spomínali, že koncom 18. storočia získava oblúbu vkladanie iniciál mena majiteľa do pečatného či štítového poľa. Azda ešte väčšie rozšírenie ako v pečatiach kanonikov získal tento módny prvok v pečatiach farárov. Napríklad farár Peter David vo svojej pečati zobrazuje erb, ktorý má všetky súčasti šľachtického erbu (Obr.

⁵² Pečať z r. 1749 je uložená v ŠA Le, SaSk, Odd. XXII, krab. 189, Fasc. 5.

⁵³ Pečať z r. 1838 je uložená v ŠA Le, SaSk, Odd. XXI, krab. 188, Fasc. 3.

⁵⁴ Pečať z r. 1762 je uložená v ŠA Le, SpP, Capsa 16, Fasc. 5.

⁵⁵ Pečať z r. 1761 je uložená v ŠA Le, SpP VII, Kartón 32, Fasc. 2.

⁵⁶ Pečať z r. 1777 je uložená v Arcidiecéznom archive v Košiciach (ďalej AACass), oddelenie: Spisy farností, Prešov mesto.

⁵⁷ Pečať z r. 1762 je uložená v ŠA By, Kniha omšových fundácií II, p. 74.

⁵⁸ Pečať z r. 1808 je uložená v ŠA Nitra, Františkáni v Nitre (ďalej ŠA Ni, FN), krab. 10.

⁵⁹ Pečať z r. 1763 je uložená v AACass, Odd. Personália, Záborský Štefan.

9).⁶⁰ V štíte sa nachádzajú prepletené ozdobné iniciálky „P – D“. Ako klenot je v pečati zobrazený kalich a nad ním žiariacu hostia. Kalich je sprevádzaný vľavo obilnými klasmi a vpravo palicou s rastlinným motívom. Jozef Tosk vo svojej pečati zobrazuje dva ovály (Obr. 10). V jednom sa nachádzajú iniciály mena a v druhom pelikán kŕmiaci mláďatá, prevýšený rukou držiacou pero a sprevádzanou niekoľkými hviezdičkami. Ovály sú obkolesené rastlinným vencom. Nad tým sa nachádza opäť pravdepodobne pelikán.⁶¹

Možno ešte zvláštnejšiu skupinu pečatí farárov predstavujú pečate zobrazujúce náhrobné kamene, sprevádzané rôznymi náboženskými symbolmi. Ján Polákovics vo svojej pečati zobrazil kompozíciu tvorenú náhrobným kameňom, o ktorý sa opiera vojak ozbrojený kopijou (Obr. 11). Pred náhrobným kameňom je umiestnený ovál s iniciálami majiteľa pečate.⁶² Podobná kompozícia tvorená náhrobným kameňom, ozdobeným rastlinnými úponkami, kalichom a oválom s iniciálami sa uplatnila v pečati Jána Kadlubjaka.⁶³

Ak sa ešte aspoň okrajovo pristavíme pri problematike pečatí ueskorov novovekých generálnych vikárov, tie nadväzujú v podstate na problematiku pečatí kapítul. Práve z nich boli pečatné motívy preberané. Napríklad pečať generálneho vikára Trnavského dištriktu Vojtechu Bartakoviča má podobu kartuše s postavou sv. Vojtechu (Obr. 12).⁶⁴ Na kartuší je položená listová koruna, ktorá je prevýšená klobúkom so šiestimi strapcami na každej strane. Ide prakticky o rovnakú konceptiu, akú používali vo svojich pečatiach generálni vikári Ostrihomskej arcidiecézy. Často sa v tomto období stretávame aj s tým, že samotný vikár nepečatil pečaťou vikára, ale pečaťou úradu. K uspokojivému objasneniu tejto problematiky bude však potrebné venovať náležitú pozornosť vnútornej analýze pečatencích dokumentov.

Na základe niekoľkých príkladov kanonických a farárskych pečatí možno konštatovať, že v prípade šľachtických majiteľov, pečate obsahujú v absolútnej väčšine prípadov rodový erb. U nešľachticov dochádza v skoršom období k napodobovaniu šľachtických erbov, do

⁶⁰ Pečať z r. 1809 je uložená v ŠA Ni, FN, Krabica 10.

⁶¹ Pečať z r. 1827 je uložená v ŠA Ni, fond: Rímskokatolický dekaniský úrad v Mojmirovejach (ďalej DÚM), Krabica 3.

⁶² Pečať z r. 1809 je uložená v ŠA Ni, FN, Kartón 10.

⁶³ Pečať z r. 1824 je uložená v AACass, Odd. Seminár, Baptismales.

⁶⁴ Pečať z r. 1834 je uložená v ŠA Ni, DÚM, Kartón 2.

rámca ktorých sú vkladané najrôznejšie kresťanské symboly. V 19. storočí sa už k slovu dostávajú najrôznejšie kompozície, v ktorých už identifikačnú úlohu zohráva len oválny medailón s iniciálami mena majiteľa pečate. Takýchto a podobných pečatí sa v našich archívoch zachovalo pomerne veľké množstvo. Dopolň však týmto svojpráznym sfragistickým prameňom nebola venovaná dostatočná pozornosť.⁶⁵ Niekoľko spomenutých príkladov má poukázať na možnosti budúceho sfragistického výskumu. V podobnej situácii sú však aj ostatné krajiny strednej Európy. Zatiaľ čo u stredoveckého materiálu sa možno opierať o pomerne reprezentatívne výsledky výskumov, novoveký materiál doposiaľ ostáva len na okraji záujmu bádateľov. Iz tohto dôvodu upusťme od komparácie nášho novovekého materiálu s prameňmi okolitých krajín. Vzhľadom na spoločenský a administratívny vývoj, ktorý bol v rámci katolíckej cirkvi v strednej Európe podobný, možno očakávať aj silné paralely v pečatiach nižšieho kléru týchto krajín. Kvantum novovekého materiálu narastá najmä v 17. a 18. storočí, kedy sa pečate kanonikov (a najmä archidiakov) stávajú súčasťou kanonických vizitácií. Pečate bežných farárov nachádzajú široké uplatnenie najmä v korešpondencii a úradnej agende vyplývajúcej z funkcie farára.

Predložený príspevok nemá ambíciu komplexne zmapovať problematiku vývoja pečaťí nižších klerikov na našom území. Vzhľadom na to, že tejto problematike nebola doposiaľ venovaná dostatočná pozornosť, neexistujú ani zásadnejšie predpráce, o ktoré by sa bolo možné oprieť. To platí najmä pre novoveké obdobie. Výber dlhého časového úseku – od vzniku týchto typov pečatí, prakticky až do obdobia ich postupného zániku v 19. storočí – neboli náhodný. Ambíciou bolo postihnúť aspoň základné vývojové tendencie na základe dostupných prameňov. Systematický archivny výskum určite prinesie množstvo zaujímavého materiálu, ktorý doplní mozaiku našich znalostí i v tejto sfragistickej oblasti.⁶⁶

⁶⁵ Jednou z mála prác na Slovensku, ktorá sa komplexnejšie zaobrá problematiku novovekých pečaťí nižších klerikov je: ZUBKO, P.: *Dejiny Košického arcibiskupstva I. Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 57 – 61.

⁶⁶ Záverom chcem podakovať P. Zubkoví, za nezištnú pomoc pri získavaní novovekého sfragistického materiálu pre túto štúdiu.

Obrazová príloha:

Obr. 1

Pečať ostrihomského kanonika Sixta z r. 1272 (KÖRMENDY, 1979)

Obr. 2

Pečať jágerského vikára Mikuláša z r. 1358 (SZINVAY, 1883)

Obr. 3

Pečať plebána na Budínskom hrade Ladislava z r. 1375 (NÉMETHY, 1888)

Obr. 4

Pečať ostrihomského vikára Mateja Dráčiho z r. 1560 (ŠA Levoča)

Obr. 5

Pečať nitrianskeho kanonika a archidiakona Ladislava Deakyho z r. 1608 (ŠA Bytča)

Obr. 6

Pečať spišského kanonika Juraja Hollosyho z r. 1775 (ŠA Levoča)

Obr. 7

Pečať spišského kanonika Jána Valentsika z r. 1838 (ŠA Levoča)

Obr. 8

Pečať nitrianskeho farára Jozefa Horvátha z r. 1808 (ŠA Nitra)

Obr. 9

Pečať ripňanského farára a dekana Petra Davida z r. 1809 (ŠA Nitra)

Obr. 10

Pečať vrábel'ského farára Jozefa Toska z r. 1827 (ŠA Nitra)

Obr. 11

Pečať nitrianskeho farára Jána Polakovicsa z r. 1809 (ŠA Nitra)

Obr. 12

Pečať generálneho vikára Trnavského dištriktu Vojtecha Bartakoviča z r. 1834 (ŠA Nitra)

Obr. 1

Obr. 2

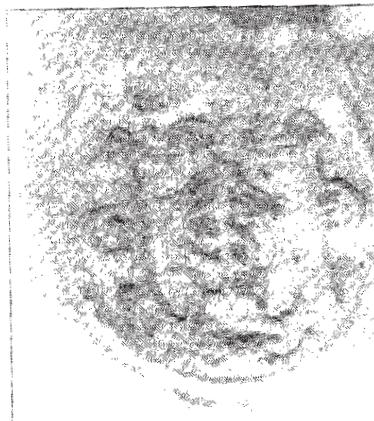
Obr. 3

Obr. 4

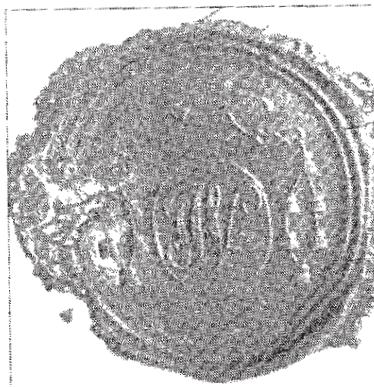
Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

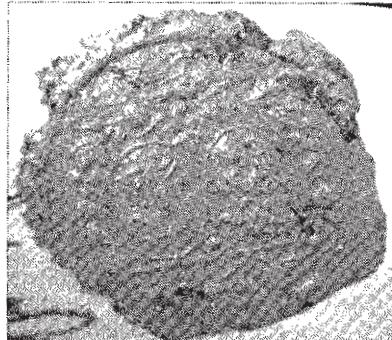
Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

